

УДК 177.61:159.923.2

*Валентин Рибалка,
м. Київ*

ЛЮБОВ – ПОЧУТТЄВА ОСНОВА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПСИХОЛОГА І ПЕДАГОГА: ВИЗНАЧЕННЯ, ТИПОЛОГІЯ, РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ

Проаналізовано сутнісні характеристики феномену любові. Науковець акцентує, що актуальність звернення до любові як до життєтворчого феномену зростає в наш час, коли відбувається знецінення цього почуття в суспільстві, де утверджуються маргінальні цінності. Любов є одним із головних почуттів учнівської молоді, яке треба краще розуміти педагогічним працівникам і спиратися на нього в навчально-виховній роботі з молоддю. Вчений робить висновок, що психолого-педагогічне вивчення проблеми любові має не перериватися у

психології та педагогіці, зокрема, у таких її аспектах, як: розкриття духовного, гуманістичного потенціалу любові, вплив мудрої любові дорослих на розвиток особистості дитини, збереження благородства, щирості і дієвості любові у стосунках між людьми.

Ключові слова: любов, гуманістичний потенціал любові, особистість, особистість дитини, цінність, гуманістична цінність.

Феномен любові добре описаний у творах митців і вчених, але й дотепер залишається однією з найбільших таємниць людства. Наукове вивчення цього феномену в психології та педагогіці вже давно здійснюється такими дослідниками, як К. Ізард, І. Кон, Я. Корчак, С. Максименко, В. Моргун, В. Сухомлинський, З. Фрейд, Е. Фромм та ін. Звичайно, не можна сподіватись на вичерпне розкриття цієї проблеми, але варто охарактеризувати деякі важливі її аспекти, що необхідно для кращого розуміння любові вчителями і практичними психологами системи освіти як важливої складової їх професійної діяльності. Актуальність звернення до любові як до життєтворчого феномену зростає в наш час, коли відбувається вихолощення, знецінення цього почуття в суспільстві, де утверджуються маргінальні цінності, а любов перетворюється на товар... Тому в освіті мають здійснюватися додаткові зусилля із збереження, охорони, утвердження цього почуття як животворної сили людства, від чистоти якого залежить його існування.

До того ж любов є одним із головних почуттів учнівської молоді, яке треба краще розуміти педагогічним працівникам і спиратися на нього в навчально-виховній роботі з молоддю. Любов дітей до світу й оточуючих, як правило, пронизана любов'ю матері й батька, близьких родичів і друзів. Вже в дитячому та підлітковому віці з'являються перші прояви власної любові до протилежної статі, а пізніше любов між нареченими стає основою сімейної любові.

Ще у тридцяті роки минулого століття Я. Корчак підкреслював у своїй книзі «Як любити дитину», що вчитель у своїй любові до учня має, передусім, поважати любов самої дитини. Він із жалем писав, що через неправильне, іронічне й насмішквате ставлення дорослих до юного кохання «діти ховаються, але люблять одне одного:

«Він любить її за те, що вона не така мама донька, як усі, весела, не свариться, має розпущене волосся, що в неї немає батька, що вона якась така славна.

Вона любить його за те, що він не такий, як усі хлопчики, не хуліган, за те, що смішний, що в нього світяться очі, красиве ім'я, що такий славний.

Ховаються і люблять одне одного...

Чи погано, що вони закохані? І навіть не закохані, а просто дуже, дуже люблять одне одного? Навіть більше, ніж батьків? А може, саме це і зрине?...

Вибиваючи з голови передчасну любов, чи не вбиваємо ми тим самим передчасну розпусту?» [7, с. 100–101].

Видатний український педагог В. Сухомлинський писав у своєму творі, названому так само, як і в Я. Корчака, – «Як любити дитину», про значення любові для вчителя: «Любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров виховання як сили, що здатна впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без почуття кольору.

...Мова йде про мудру людську любов, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості, про любов, що застерігає від безрозсудних вчинків і надихаючи на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити, – така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їх.

Разом із тим, любов до дітей надихає вихователя, є для нього джерелом, з якого він постійно черпає нові сили» [12, с. 309].

В. Сухомлинський переконаний, що «мудра любов до дітей – вершина нашої педагогічної культури, думки й почуттів. Сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – те, що можна назвати загальним словом доброта, є результатом великої тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів. ... Те, що ми вкладаємо в поняття *любов учителя до дітей, любов дітей до вчителя*, починається, на мою думку, з подиву, з благоговіння однієї людини перед духовними багатствами іншого і передусім перед багатствами думки» [12, с. 316–318].

Значенню цього поняття для вчителя присвятив, зокрема, свою книгу «Педагогіка добра» видатний філософ, психолог і педагог І. Зязюн. Він переконаний, що віншування батька й матері, українського народу, рідної землі, Батьківщини неможливе, якщо ми всі «не навчені, не виховані, не облагороджені великою метою Добра, Любові, Істини і Краси» [4, с. 307].

Що ж таке Любов, яка відіграє таку велику роль у житті людей, їх вихованні та становленні як особистості? Звернімося знову до її розуміння в довідковій літературі та працях фахівців. Так, відомий дослідник емоцій людини К. Ізард вважав, що «любов посідає особливе місце в житті кожної людини. Батьківська любов, любов матері відчувається в ранньому дитинстві та супроводжує людину впродовж багатьох років її життя. Джерелом збагачення й радості може бути любов брата чи сестри, любов друзів. Коли юнацькі мрії замінюють місце дитячих радощів і суму, з'являється романтична любов, в якій домінують інтерес, радість і сексуальний потяг.

Кожний із цих типів любові має неповторні ознаки, кожний – особливий комплекс афектів. Але, незважаючи на розбіжності, в них є щось спільне. Любов зв'язує людей одне з одним, і цей афективний зв'язок має еволюційно-біологічне, соціокультурне та особистісне значення. Взаємна любов утворює особливі взаємовідносини, котрі змінюють всі інші афективні пороги і впливає на всі когнітивні процеси людини» [5, с. 89-90].

Стислу й глибоку характеристику поняття любові ми знаходимо в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка. Він визначає її як «високе моральне почуття, яке полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось чи чогось, зумовленій визнанням позитивних якостей об'єкта любові, або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей. Протилежністю любові є ненависть, тобто почуття стійкої та свідомої ворожості, відрази до когось або чогось. Предметом любові можуть бути конкретні й узагальнені об'єкти (батьківщина, праця, певна людина тощо). У вузькому розумінні слова любов, або кохання – це стійка, самовіддана і свідомо прихильність до особи іншої статі» [3, с. 196].

У «Великій психологічній енциклопедії» наводиться сучасне розуміння любові як: «1. Високого ступеня емоційно-позитивного ставлення, що виокремлює його об'єкта серед інших і містить його в центрі життєвих потреб та інтересів суб'єкта до батьківщини, матері, до дітей, до музики тощо. 2. Інтенсивне, напружене й водночас стійке почуття суб'єкта, фізіологічно обумовлене сексуальними потребами; виражається у соціально сформованому потязі бути максимально представленим своїми особистісно значущими рисами в життєдіяльності іншого так, щоб пробудити в ньому потребу у відповідному почутті тієї ж інтенсивності, напруженості й стійкості. Почуття любові глибоко інтимне й супроводжується емоціями ніжності, захоплення, ревності тощо, що ситуативно виникають, змінюються й переживаються залежно від індивідуально-психологічних особливостей особистості» [1, с. 222]. У цій же статті даного словника справедливо вказується, що «як родове поняття любов охоплює достатньо широке коло емоційних явищ, котрі вирізняються глибиною, силою, предметною спрямованістю тощо: від порівняно слабо виражених схвалювальних відношень (симпатія) до всеохоплювальних людину переживань, котрі досягають сили пристрасті» [1, с. 222].

Авторами відмічається злитість сексуальної потреби індивіда, що забезпечує, у решті-решт, продовження роду, з любов'ю як вищим почуттям, що дає максимальну можливість особистості бути продовженою, максимально представленою в значущому іншому. Це не дозволяє в рефлексії відокремити одне від іншого, через що різні філософські та психологічні напрями припускали або неправомірну абсолютизацію біологічного начала в любові, коли зводили її до статевого інстинкту (любов як секс), чи, заперечуючи і принижуючи фізіологічну сторону любові, трактувати її як суто духовне почуття (любов платонічна). «В особистості людини біологічне знімається й виступає в перетвореному вигляді як соціальне, любов у своїх інтимних психологічних характеристиках – конкретно-історично зумовлене почуття, що своєрідно відображає соціальні відношення й особливості культури і виступає як моральна основа відношень в інституті шлюбу» [1, с. 222].

«Дослідники онтогенезу і функцій любові довели, що вона відіграє важливу роль у формуванні особистості та становленні її «Я-концепції» і, навпаки, що фрустрація потреби в любові призводить до погіршення соматичного та психічного стану людини. Ними був встановлений тісний зв'язок індивідуального почуття любові з традиціями й нормами суспільства і з особливостями сімейного виховання. В психології вивчалася внутрішня структура любові в цілому і зв'язки окремих її елементів із різними характеристиками особистості, внаслідок чого були встановлені, зокрема, зв'язки між здатністю до любові і ставленням суб'єкта до самого себе. Всі ці факти, а також роль любові у створенні сім'ї роблять проблематику любові винятково важливою для психотерапії та психологічного консультування, для виховання й самовиховання особистості» [1, с. 222].

За З. Фрейдом, любов – це установка, орієнтація характеру, що задає ставлення людини до світу взагалі, а також вияв почуття піклування, відповідальності, поваги до інших людей, їх розуміння, бажання й здатність зрілого творчого характеру до активної зацікавленості в житті та розвитку об'єкту любові. Статевий потяг – лише форма прояву потреби в любові.

Любов – мистецтво, що вимагає різноманітних знань і умінь, у тому числі дисципліни, зосередженості, терпіння, зацікавленості, активності й віри. У сучасному суспільстві любовні стосунки підпорядковуються законам ринку і реалізуються в численних формах псевдолюбові» [1, с. 222].

У монографії «Психологія особистості», підготовленій С. Максименком, М. Папучею і К. Максименко, висувається важливе положення, яке автори винесли в назву одного з розділів: «Особистість починається з любові» [8, с. 138]. «Любов батьків один до одного лише і може народити, оживити, актуалізувати любов самої дитини: лише вона визначатиме повне безоціночне прийняття дитини і формування в неї базальних особистісних новоутворень таких, як довіра до світу та ін. ...Існування особистості як соціального феномена... має багато можливостей... зростати в любові з боку інших. На всіх етапах онтогенезу особистості потенційно надаються такі можливості, і її власна справа – використати їх. Хоча досвід вчить, що дефіцит

любові в ранньому дитячому віці компенсувати буває дуже важко» [8, с. 152-153].

Сучасні американські дослідники Р. Герріг і Ф. Зимбардо тлумачать любов як: пристрасть – статева пристрасть і жагу; довірливу близькість – чесність і взаєморозуміння; вірність – відданість і жертвовність. Вони розрізняють поняття любові та закоханості, вбачаючи індивідуальні розбіжності в тому, як і наскільки довго люди переживають любов, наскільки любов визначає прихильність людей одне до одного, як любов впливає на успішність життя, розглядаючи взаємозв'язок і наступність між пристрасною любов'ю і любов'ю-дружбою тощо [2, с. 888].

Важливим для розуміння природи любові є питання про її типологію. Так, у «Великому психологічному словнику» вирізняються такі види любові, як: 1) любов братська («любов між рівними») – фундаментальний тип, що утворює основу всіх видів любові; 2) любов материнська («любов до безпорадної істоти»); 3) любов еротична; 4) любов до себе; 5) любов до Бога.

Платон виділяв чотири види любові – пристрасну любов, любов-дружбу, сімейну любов, досконалу любов. У Ф. Достоевського ми знаходимо мрійливу й діяльну любов, а у В. Сухомлинського – інстинктивну й мудру [12].

Справжньою поетичною енциклопедією любові є книга поезій сучасного українського філософа, математика, митця Я. Миколайчука «Незаймана Любов у даліні Світів: поетична повість», видана під псевдонімом А. Ян [13]. Я. Миколайчук – доктор технічних наук, професор, директор Карпатського державного центру інформаційних засобів і технологій НАН України, автор комп'ютерної математичної моделі геному. Водночас, як сучасний український Байрон, він поетично досліджує таємницю любові, показує її всеосяжність, безкінечність і вічність. Види любові, відкриті автором книги, стануть у нагоді психологам і педагогам, які мають орієнтуватися в її проявах і ознаках.

Специфічними видами любові є, на нашу думку, вже згадувані материнська й батьківська любов, синовня й дочірня любов, романтична й реалістична, бабусина й дідусева любов, патріотична і ностальгічна тощо. Кожний може продовжити цей перелік далі... По-особливому переживають любов до своїх

вихованців педагоги. Відзначимо, що саме такий дар духовної педагогічної любові, без сумніву, мала незабутня Оксана Петрівна Рудницька [11].

Значення любові для утвердження цінності життя людини, її честі і гідності очевидне. Наведемо лише один приклад. Так, американські лікарі провели довготривалий експеримент із декількома сотнями учнів різних коледжів. На першому етапі вони з'ясували в бесіді з ними, чи любили або не любили їх у дитинстві їхні батьки і чи відчували вони цю любов або нелюбов. Їх відповіді, а також дані про стан здоров'я були занесені в експериментальні протоколи. Через 35 років вони знову зустрілися зі своїми піддослідними й констатували статистично достовірний факт, що серед тих, кого любили батьки, було багато успішних людей і всього 25% мали хронічні хвороби. В іншій групі, яких батьки не любили, успішних у житті й кар'єрі виявилось значно менше, а хронічні хвороби виявилися у 87% опитаних. Відповідними до цих відсотків були й переживання членами зазначених груп почуття честі й гідності особистості. Ось чому в людини має бути можливість вибору й утвердження власного виду любові як почуттєвої основи духовного потенціалу серед величезної гами видів цього життєдайного почуття і використання його на всіх вікових етапах і в усіх ситуаціях життя для підвищення ступеня успішності та тривалості життя. Адже, як стверджує французький філософ Марсель у своїй книзі про природу любові, сказати людині «Я люблю тебе!» – це означає сказати їй: «Ти ніколи не вмреш!» (наведені дані взято з телепередачі 1-го каналу Росії «Тайни любові» 8.XI.2009 р.).

Отже, психолого-педагогічне вивчення проблеми любові має бути продовжене і не перериватися у психології та педагогіці, зокрема в таких її аспектах, як розкриття духовного, гуманістичного потенціалу любові, вплив мудрої любові дорослих на розвиток особистості дитини, збереження благородства, щирості й дієвості любові у стосунках між людьми. Особливої уваги потребує захист любові від розпусти та різних форм викривлення, виключення випадків маніпулювання любов'ю, що може призвести, зокрема, до гострих психотравм і виникнення суїцидальної загрози для учнівської молоді тощо. Саме тому ми говоримо, услід за В. Сухомлинським, про

мудрість любові, формування якої варто здійснювати вже у шкільному віці зусиллями вчителів, психологів, батьків і учнів.

Список використаної літератури

1. Большая психологическая энциклопедия / ред. Н. Дубенюк. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
2. Герриг Р. Психология и жизнь / Р. Герриг, Ф. Зимбардо. – 16-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 955 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1992. – 376 с.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
5. Изард К. Эмоции человека : [пер. с англ.] / К. Изард. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 440 с.
6. Кон И. С. Дружба: этико-психологический очерк / И. С. Кон. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 350 с.
7. Корчак Я. Как любить ребенка: Книга о воспитании : [пер. с польск.] / Я. Корчак. – М. : Политиздат, 1990. – 493 с.
8. Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча; за ред. С. Д. Максименка. – К. : ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
9. Моргун В. Ф. Методика исследования мотивации любви в свете концепции многомерного развития личности / В.Ф. Моргун // Семья и личность. – Ч.1. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – С. 237-352.
10. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посібн. / В. В. Рибалка – Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
11. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посібн. / О. П. Рудницька ; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К. : ІЗМН, 1998. – 247 с.
12. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5-ти тт. – Т. 5. Статьи / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1980. – 678 с.
13. Миколайчук Я. М. Незаймана Любов у даліні Світів: Поетична повість / Я. М. Миколайчук. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 384 с.

Валентин Рыбалка

ЛЮБОВЬ – ЧУВСТВЕННАЯ ОСНОВА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПСИХОЛОГА И ПЕДАГОГА: ОПРЕДЕЛЕНИЕ, ТИПОЛОГИЯ, РОЛЬ В СТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ

Проанализированы сущностные характеристики феномена любви. Ученый подчеркивает, что актуальность обращения к любви как к жизнетворческому феномену возрастает в наше время, когда происходит постепенное обесценивание этого чувства в обществе, в котором утверждаются маргинальные ценности. Любовь является одним из главных чувств, присущих учащейся молодежи, поэтому его необходимо научиться понимать педагогам и опираться на него в учебно-воспитательной работе с

молодежью. Учений приходить к выводу, что научное исследование проблемы любви не должно прерываться в психологии и педагогике, в частности, требуют дальнейшего исследования такие ее аспекты, как: раскрытие духовного, гуманистического потенциала любви, влияние мудрой любви взрослых на развитие личности ребенка, пути сохранения благородства, искренности и действительности любви в отношениях между людьми.

Ключевые слова: любовь, гуманистический потенциал любви, личность, личность ребенка, ценность, гуманистическая ценность.

Valentyna Rybalka,

LOVE AS SENSUAL BASIS OF PSYCHOLOGISTS AND TEACHERS' SPIRITUAL POTENTIAL IN THEIR WORK WITH PUPILS: DEFINITION, TYPES, ROLE IN THE FORMATION OF PERSONALITY

Essential characteristics of phenomenon of love are analyzed. The scientist emphasizes that the relevance of the appeal to love as a life-giving phenomenon is growing nowadays when impairment of this feeling takes place in the society with marginal value. Love is one of the main feelings of youth that should be better understood by teaching staff and they should rely on it in their educational work with young people. The author referring to «How to Love a Child» by Y. Korchak, notes the teacher in his love for the pupils must respect the love of the child. The researcher grounds V. Sukhomlynskyi's thought that «wise love for children is the top of our educational culture, thoughts and feelings». Emphasis is on the top ideas I. Zyzayun's work "Pedagogy of good" that honoring of father and mother, of the Ukrainian people, homeland, Motherland is not possible if we all «"are not trained, not educated, not ennobled by the great aim of Goodness, Love, Truth and Beauty». The true poetic encyclopedia of love, in author's opinion, is book of poems by contemporary Ukrainian philosopher, mathematician, artist Yaroslav Nykolayovych Mykolaychuka «Virgin Love in the distance of worlds: poetic tale».

Educators and psychologists mark the fusion of the individual sexual needs, providing reproduction, with love as the supreme feeling, which enables personality to be maximally represented in another significant. The scientist concludes that psychological and pedagogical study of the problem of love is not interrupted in psychology and pedagogy in particular in such aspects as: disclosure of spiritual, humanistic potential of love, impact of adults' wise love on child development, preservation of generosity, sincerity and efficiency of love in relations between people.

Keywords: love, humanistic potential of love, personality, the child's personality, values, humanistic values.

Одержано 18.06.2013 р.